

6. Лавриченко Н. Світоглядні основи моделювання громадянської освіти у шкільництві США. Порівняльно-педагогічні студії. 2011. № 1 (7); Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. URL: http://udpu.org.ua/files/fahovi_vydannya/studii/1_2011.pdf (дата звернення: 15.10.2015 р.)

Shevchenko O. The religious organizations as founders of schools of the state standard of education

In the article the legislative provision of the right of religious organizations to found confessions or secular educational institutions of the state standard of education in the light of innovations of the Law of Ukraine «On Education» No. 2145-VIII are investigated

Keywords: religious organizations, educational institutions, state standard of education, principle of secularism.

РЕЧОВІ ДОКАЗИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Штефан А. С.,

кандидат юридичних наук, завідувач відділу авторського права і суміжних прав НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

Статтю присвячено аналізу правової природи речових доказів, порядку їх подання і дослідження в новому цивільному процесуальному законодавстві. Розглянуто характерні ознаки речових доказів, запропоновано уточнення їх дефініції.

Ключові слова: речові докази, поняття речових доказів, ознаки речових доказів.

Правова природа речових доказів, особливості їх використання та експертного дослідження розглядаються у багатьох публікаціях у сфері кримінального процесуального права. У цивільному процесі речовим доказам зазвичай присвячується кілька сторінок у джерелах навчального характеру, де міститься стисла характеристика цих засобів доказування та відтворюються нормативні положення про порядок їх огляду. Окремих праць, в яких основна увага зосереджувалася б на речових доказах, довгий час не було не лише в Україні, а й в інших державах. У 2014 р. з'явилося одразу два вітчизняних дисертаційних дослідження, авторами яких є М. О. Гетманцев та А. С. Зеленьак і які без перебільшення можна назвати вагомим внеском у розвиток теоретичних вчень про речові докази. Проте в умовах сьогодення цей інститут зазнає певних змін, що зумовлює актуальність нових наукових пошуків.

У попередній редакції ЦПК до речових доказів належали предмети матеріального світу, що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи, включаючи магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію (ст. 65). В контексті попереднього процесуально-правового регулювання М. О. Гетманцев запропонував розуміти під речовим доказом об'єкт, на якому відображені (містяться) сліди взаємодії з іншими об'єктами матеріального світу або на якому інформація зафіксована за допомогою спеціальних технічних засобів (відео-, звукозапис), які досліджуються судом з метою встановлення наявності чи відсутності обставин, що мають значення для справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільної справи [1, с. 3]. А. С. Зеленьак відносить до речових докази, де доказова інформація, не будучи актом думки та сприймаючись безпосередньо, виражається в матеріальних властивостях предмета матеріального світу [2, с. 91].

Нова редакція ЦПК у ст. 97 уточнює дефініцію речових доказів: ними є предмети матеріального світу, які своїм існуванням, якостями, властивостями, місцезнаходженням, іншими ознаками дають змогу встановити обставини, що мають значення для справи. Це визначення запозичене з процесуального законодавства Російської Федерації, однак воно є більш точним і конкретним та вміщує певні характеристики речових доказів, які слід розглянути детальніше.

Першою ознакою, як впливає з природи речових доказів, прийнято вважати те, що їх основу становлять предмети матеріального світу. Матеріальна форма цих предметів означає їх реальне існування у часі і просторі. М. К. Треушніков зазначає, що речі стають носіями доказової інформації в силу того, що вони відображують різного роду зв'язки між явищами: зв'язки причини й наслідку, часові, просторові, умови й обумовленості [3, с. 231]. Проте правильним є і твердження В. В. Молчанова, що речовими доказами можуть бути також об'єкти, які не мають просторових меж, стійкої форми, наприклад, рідкі, сипучі, газоподібні речовини. Окрім того, речовими доказами можуть виступати рослини, тварини, зовнішні риси людини та багато іншого, що, власне, предметом не є [4, с. 279–280]. Хоча предмети є найбільш поширеним видом речових доказів, в контексті наведеного зауваження більш коректно вести мову не лише про предмети, а й про об'єкти, які мають вираз у матеріальній формі.

Другою характерною рисою речових доказів у доктрині називають те, що їх сутність становлять сліди, відбитки реальних подій, дій чи бездіяльності людини [5, с. 678], матеріальні властивості

предмета [2, с. 87]. Здебільшого предмети і об'єкти отримують своє доказове значення у зв'язку з певними слідами, утвореними на них. Варто погодитися з думкою, що речові докази являють собою не словесний або кодовий (цифровий, графічний) опис обставин, що мають значення для справи, а чуттєво-наочне втілення їх слідів і ознак [6, с. 192]. Такі сліди, властивості, якості не мають ознак письма або іншої форми втілення інтелектуальної діяльності людини (створення графічного зображення, відеозапису, голосового повідомлення тощо). Це відмежовує речові докази від письмових та електронних доказів, в яких правове значення має їх зміст, а не зовнішній вигляд, властивості, сліди втручання, ушкодження чи псування.

Однак у багатьох випадках речові докази включаються до матеріалів справи з метою підтвердження факту створення чи існування предмета/об'єкта, його належності певній особі, знаходження у певному місці у певний час. У такому разі сутність речового доказу утворює власне предмет/об'єкт, в той час як його властивості, функції, що ним виконуються, зовнішній вигляд та будь-які інші ознаки не матимуть значення для цієї справи.

Деякі дослідники вважають, що речовим доказом є сам носій, а не інформація на ньому [7, с. 353]. Для описаних вище випадків таке твердження цілком справедливе. Проте коли йдеться про заподіяння майнової шкоди чи неналежну якість речі, тут визначальним буде не сам факт існування предмета, а ознаки його ушкодження чи невідповідності стандартам, встановленим для відповідного виду продукції. Тому предмети та об'єкти можуть виступати речовими доказами у двох формах: як власне предмет/об'єкт і як його властивості чи сліди на ньому.

На думку М. О. Гетманцева, матеріалізація інформації у речових доказах відбувається незалежно від волі людини шляхом органічного, функціонального чи множинного впливу інформації на сам об'єкт матеріальної дійсності [1, с. 4]. Дійсно, у низці випадків інформація на певному предметі фіксується в силу збігу обставин і незалежно від того, чи прагнула цього людина. Однак поява певних слідів на тому чи іншому об'єкті може бути і результатом свідомих дій (дряпання поверхні автомобіля цвяхом) чи бездіяльності (псування речі через нездійснення необхідного для неї догляду, технічного обслуговування), які є наслідком волевиявлення. Тому стосовно способу утворення інформації у речових доказах доцільно виходити з його змішаної природи, яка поєднує обидва типи формування: той, що не залежить від свідомості людини, і той, що є результатом її волевиявлення.

Третя особливість речових доказів – спосіб сприйняття інформації, що у них міститься. Як зазначається з цього приводу у наукових дослідженнях, в силу того, що збереження і передача інформації за допомогою речових доказів досягається шляхом безпосереднього відображення об'єктів, процесів на поверхні предметів, а також шляхом зміни їх властивостей і якостей, то способом зняття і зчитування інформації, тобто способом дослідження речових доказів, є, за загальним правилом, їх огляд [8, с. 58]. Варто підтримати і думку, що оскільки змістом правової природи речових доказів як засобів доказування виступає здатність предметів матеріального світу змінювати свої властивості під впливом навколишніх подій, дані, які мають значення для справи, можуть бути отримані не тільки шляхом вивчення зовнішнього вигляду речового доказу, а й шляхом встановлення часу його створення чи зміни [9, с. 122]. І, безсумнівно, у низці випадків отримання інформації, що міститься у речовому доказі, потребує застосування спеціальних знань.

Будучи прибічником підходу, що змістом речового доказу є безпосереднє сприйняття матеріальних, фізичних властивостей предмета, А. С. Зеленьак обґрунтовує, що ця ознака зберігається у випадках, коли речовий доказ є об'єктом експертного дослідження, оскільки під час надання судовому експерту предметів для експертного дослідження названі предмети, як мінімум, описують, тобто визначаються їх індивідуальні ознаки, які доступні для безпосереднього сприйняття [2, с. 90, 91]. Насправді, потреба у використанні спеціальних знань виникає саме тому, що інформація, яка має значення для справи і міститься у речовому доказі, не може бути встановлена безпосередньо шляхом його огляду, а «вилучається» експертом. Відтак речовим доказам властиві різні способи сприйняття інформації, і ця їх ознака є унікальною, тому що жоден інший засіб доказування такої риси не має.

У доктрині пропонується поділяти предмети, що можуть виступати речовими доказами, на три групи:

1) матеріальні об'єкти позовів, що розглядаються (майно, на яке претендує позивач, спірне житло тощо). Доказове значення можуть мати такі властивості, як ціна майна, його якісна характеристика, обсяг, місцезнаходження;

2) недоброякісна продукція, зіпсовані речі, які частково чи повністю втратили товарні властивості тощо. Вони можуть свідчити як про власну споживчу цінність, так і про інтенсивність неправомірної діяльності відповідачів або третьої особи на стороні відповідача;

3) підроблені чи фальшиві документи, а також помилкові акти офіційних органів [10, с. 180].

В цілому погоджуючись з цим переліком, вважаю, що в умовах сьогодення до нього необхідно також включити електронні докази, щодо яких за аналогією з письмовими документами припускається втручання у їх зміст, в силу чого вони стають об'єктом експертного дослідження.

Порядок зберігання і повернення речових доказів, огляд речових доказів, що швидко псуються, та дослідження речових доказів у судовому засіданні у новому цивільному процесуальному законодавстві не зазнали змін. Ці умови були і залишаються оптимальними для речових доказів. Водночас порядок огляду доказів за їх місцезнаходженням доповнений у новій редакції ЦПК кількома новими правилами.

По-перше, хоча неявка осіб, які беруть участь у справі, не перешкоджає проведенню огляду речового доказу за місцем його знаходження, суд забезпечує відеофіксацію огляду технічними засобами, якщо огляд здійснюється за відсутності хоча б однієї зі сторін, а також в інших випадках, коли суд визнає це за необхідне. Тобто нова редакція ЦПК передбачає дві підстави для здійснення фіксації огляду речових доказів на відео: відсутність принаймні однієї сторони та визнання судом необхідності здійснення відеозапису. При цьому перелік випадків, коли така необхідність може виникнути, не уточнюється. Було б доречно віднести до них огляд речових доказів, які швидко псуються, змінюють свою форму чи інші властивості, в силу чого отримання інформації з таких предметів чи об'єктів у майбутньому буде унеможливлене.

По-друге, попередня редакція ЦПК у ч. 5 ст. 140 встановлювала, що особи, які беруть участь в огляді доказів за їх місцезнаходженням, мають право робити свої зауваження щодо протоколу огляду. У ч. 6 ст. 85 нової редакції ЦПК повноваження осіб, які беруть участь в огляді доказів за їх місцезнаходженням, розширені: такі особи мають право звертати увагу суду на ту чи іншу обставину, яка, на їх думку, має значення для повноцінного проведення огляду, встановлення обставин, які мають значення для розгляду справи, робити свої зауваження щодо протоколу огляду. Це нововведення видається цілком виправданим, адже особа, яка використовує речовий доказ для обґрунтування своїх вимог і заперечень, може знати про властивості відповідного предмета більше, ніж будь-хто інший, і вказати на них. І навпаки, така особа може прагнути приховати певні особливості речового доказу, однак на них може звернути увагу інша особа. Такого роду інформація має безпосередній вплив на проведення огляду і точність його результатів, тому можливість активної діяльності осіб, які беруть участь у справі і в огляді речових доказів, є необхідною.

По-третє, апеляційний загальний суд за місцезнаходженням доказів може оглянути докази за їх місцем знаходження на прохання третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу або за заявою сторони (учасника) третейського (арбітражного) розгляду за згодою третейського суду (міжнародного комерційного арбітражу) у справі, що розглядається третейським судом або міжнародним комерційним арбітражем. У разі задоволення відповідної заяви суд спрямовує протокол огляду безпосередньо третейському суду (міжнародному комерційному арбітражу) або стороні, за заявою якої такий огляд проводився, для подальшого його подання третейському суду (міжнародному комерційному арбітражу). Це положення має зв'язок з іншою новелою: за заявою міжнародного комерційного арбітражу, третейського суду або заявою сторони у справі, яка передана на розгляд міжнародного комерційного арбітражу, третейського суду, суд може вжити заходів забезпечення доказів, до яких відносить огляд доказів, в тому числі за їх місцезнаходженням (ч. 2, 7 ст. 116 нової редакції ЦПК).

Незважаючи на низку позитивних змін щодо правового регулювання використання речових доказів у цивільному судочинстві, у новій редакції ЦПК залишається невирішеним питання про подання речових доказів. Цілком зрозуміло, що їх не завжди можливо долучити до позовної заяви, неможливо зробити їх копії для надсилання іншим особам, які беруть участь у справі. У зв'язку з цією особливістю речових доказів у доктрині сформувалася концепція їх класифікації на первинні і похідні: наприклад, первинним доказом є земельна ділянка, похідним – її план, складений компетентним органом, або первинним доказом є автомобіль, похідним – його фотографія. В низці випадків до справи залучаються саме похідні речові докази і встановлення певних обставин відбувається шляхом їх дослідження, без огляду відповідного предмета чи об'єкта. Як зазначають з цього приводу дослідники, замість речей у судові засідання можуть бути подані їх фотографії, креслення, описи, звуко-, відеозаписи, малюнки, зліпки, експериментальні зразки тощо. Практично немає обмежень в інформації вторинного характеру, яка замінює первинні речові докази [10, с. 181]. Тим не менш, використання похідних речових доказів у цивільному судочинстві не має універсального характеру, часом доказова інформація може бути сприйнята лише шляхом огляду первинного речового доказу.

У ч. 1 ст. 131 попередньої редакції ЦПК містилося правило, згідно з яким сторони зобов'язані подати свої докази суду до або під час попереднього судового засідання у справі, а якщо попереднє судове засідання у справі не проводиться – до початку розгляду справи по суті. В який спосіб мають подаватися речові докази процесуальне законодавство не встановлювало, лише визначало у ст. 139 особливості їх зберігання. Нова редакція ЦПК у ч. 9 ст. 83 передбачає, що копії доказів (крім речових), які подаються до суду, заздалегідь надсилаються або надаються особою, яка їх подає, іншим учасникам справи. У ст. 98 нової редакції ЦПК відтворені раніше існуючі положення щодо зберігання речових доказів, однак порядок їх подання також не уточнюється. При цьому процесуальне законодавство не зобов'язує осіб, які беруть участь у справі, подавати замість первинних речових доказів, які неможливо доставити до суду, їх фотографії, малюнки тощо.

В контексті багатьох речових доказів найбільш доречно говорити не про їх подання, а про зазначення на них у позовній заяві чи іншому процесуальному документі, яким обґрунтовуються вимоги та/або заперечення особи, яка бере участь у справі. Описуючи ті чи інші події та пояснюючи їх вплив на певний предмет або об'єкт, особа повідомляє суд про існування речового доказу, його властивості чи якості, залишені на ньому сліди. У багатьох випадках поява речового доказу у справі відбувається у формі надання про нього інформації, яка пізніше буде доповнена протоколом огляду цього доказу.

Отже, речовий доказ – це предмет чи об'єкт матеріального світу, який дає змогу встановити обставини, що мають значення для справи, фактом свого існування, місцезнаходженням тощо, або своїми якостями і властивостями чи наявними слідами, які сприймаються шляхом безпосереднього огляду або із застосуванням спеціальних знань. Новели, запроваджені у новій редакції ЦПК стосовно огляду речових доказів, можна охарактеризувати як позитивні. Водночас порядок подання і дослідження речових доказів у новій редакції ЦПК потребує певних уточнень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гетманцев М. О. Речові докази в цивільному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2014. 20 с.
2. Зеленьяк А. С. Використання речових доказів під час розгляду та вирішення цивільних справ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Ужгород, 2014. 238 с.
3. Треушников М. К. Судебные доказательства. М.: Городец, 2004. 272 с.
4. Молчанов В. В. Основы теории доказательств в гражданском процессуальном праве: учеб. пособие. М.: Зерцало-М, 2012. 360 с.
5. Осокина Г. Л. Гражданский процесс. Общая часть: учебник. 3-е изд., перераб. М.: Норма, ИНФРА-М, 2013. 704 с.
6. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар [за ред. Є. О. Харитонова, О. І. ХаритонОВОЇ, В. В. Васильченка, Н. Ю. Голубевої]. Х.: Одісей, 2009. 952 с.
7. Цивільний процес України: академічний курс: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. [за ред. С. Я. Фурси]. К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2009. 848 с.
8. Мохов А. А., Рыженков А. Я. Доказательства и доказывание в гражданском судопроизводстве России: учеб.-практ. пособие / Под ред. Короткова М. Г. Волгоград: Альянс, 2005. 80 с.
9. Лазько О. М. Речові докази у цивільному процесі України: питання теорії і практики // Наше право, 2015. № 1. С. 121–126.
10. Вкут М. А., Зайцев И. М. Гражданский процесс России: учебник. М.: Юристъ, 2001. 384 с.

Shtefan A. Material evidence in the civil proceedings

The article is devoted to the analysis of the legal nature of material evidence, the order of their presentation and research in the new civil procedural legislation. The characteristic signs of material evidence are investigated, and the refinement of their definition is proposed.

Keywords: material evidence, the concept of material evidence, characteristics of material evidence.

ВИТОКИ ВЧЕННЯ ПРО ПОЗОВ

Штефан О. О.,

доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Статтю присвячено дослідженню, аналізу виникнення та становленню вчення про позов. Виявлено вплив німецьких філософських шкіл XIX ст. на становлення вчення про позов національної процесуальної доктрини, а також напрями їх розвитку в сучасній національній доктрині цивільного процесуального права.

Ключові слова: вчення про позов, позов, цивільне процесуальне право, цивільне судочинство.

Цивільним процесуальним засобом, який забезпечує реалізацію права на звернення до суду та ініціює його діяльність з метою здійснення захисту порушеного, невизнаного або оспорюваного права чи інтересу, є позов (позовна вимога).

У вітчизняній та іноземній цивільній процесуальній літературі наявні численні дослідження, що присвячені позову і позовній формі захисту прав, у яких відображається широкий спектр різноманітних підходів до визначення позову, його частин, видів позову, права на позов, умов і процесуальних засобів його реалізації.